

Zakaj in kako bomo spremenili Ustavo?



Emil Milan
Pintar

Predsedstvo Socialistične republike Slovenije je v skladu s svojimi pristojnostmi že predlagalo Skupščini SR Slovenije, da začne postopek za spremembo Ustave Socialistične republike Slovenije. Sprejelo je torej sklep, ki se mu ni moglo izogniti, s tem pa je presekalo neuradno, toda zato med ljudmi ne manj glasno razpravo o tem, ali je zdaj, v tej razvojni krizi, sploh primeren čas za spreminjanje ustave ali ne, na stranski tir pa odrinilo tudi vprašanja, kdo v Jugoslaviji je tako odločitev izsilil, koliko nas bo vse to stalo itd. Voz je krenil, peljemo se: še je čas vprašati, kam?!

Seveda je Predsedstvo pred to svojo odločitvijo (in vem, da jo je sprejelo z grenkim priokusom) napravilo temeljito analizo stanja. Rezultate te analize povzema v ugotovitvi, »da s to (sedanjo, op. EMP) ustavo določen sistem družbenoekonomskih odnosov, politična ureditev, ki izhaja iz njih in položaj SR Slovenije v SFR Jugoslaviji *ustrezajo doseženemu družbenemu razvoju*« (podčrtal EMP). Ta formulacija je izjemno pomembna in je temelj celotnemu projektu sprememb. Če namreč ni čista tautologija (v smislu, da je sistem družbenoekonomskih odnosov hkrati rezultat in izraz družbenega razvoja in torej vselej »ustreza razvoju«), potem namreč to pomeni, da nam v dialektičnem ravnotežju »proizvodnih odnosov in proizvodjalnih sil« razvoj odnosov ne zaostaja za splošnim (družbenim) razvojem. Toda razvojna kriza je nedvomno dejstvo, ker pa po oceni Predsedstva ne prihaja do zaostajanja v razvoju družbenoekonomskega sistema, je lahko le posledica zaostajanja v razvoju *proizvajalnih sil*. Torej so dvomljive in netočne formulacije, da smo v težavah zato, ker ne izvajamo dosledno določil družbenoekonomskega sistema (kot pogosto slišimo), temveč se nam revščina plazi v deželo zato, ker zaostajamo v razvoju proizvodjalnih sil in sredstev. Mislim, da je to rezoniranje točno in sklepni stavek Predsedstva, da »sistem ustreza razvoju« na lakoničen način opozarja, da »razvoj ne ustreza sistemu«.

Ta uvodni razmislek nas pelje v prepričanje, da bomo v opredelitvi ciljev pri spreminjanju ustave najprej naleteli na zahtevo po hitrejšem razvoju proizvodjalnih sil, po odstranitvi blokad, ki danes v družbi preprečujejo hitrejšo uveljavljanje znanja, osebnega prizadevanja, poslovne smelosti razvojnega tveganja, obvladovanja tehnologije itd. Toda ko pogledamo cilje, kot jih je opredelilo Predsedstvo, nas čaka hladen tuš. Cilji pri spreminjanju ustave so namreč opredeljeni takole:

»Gre za spremembe, ki bodo prispevale k hitrejšemu razvoju *socialističnih samoupravnih odnosov*, uveljavljanju trga, spoštovanju ekonomskih zakonitosti, učinkovitosti in odgovornosti pri gospodarjenju z družbenimi sredstvi in k večjemu vključevanju osebnega dela in dela s sredstvi v lasti občanov v sistem družbene reprodukcije. *To so bistvena vprašanja*, ki jih moramo rešiti, da bi lahko premagali zastoje v gospodarskem razvoju« (Podčrtal EMP).

Predsedstvo je torej v težavah. Zaradi dane besede ne sme odpreti vprašanja o položaju SR Slovenije v SFR Jugoslaviji, toda zakaj ne more govoriti o znanju in o oblikovanju inovacijske družbe? Gospodarski razvoj v razvitem svetu danes temelji predvsem na neposredni rabi strokovnega, profesionalnega znanja, ki ni postalo samo proizvodni, temveč tudi razvojni dejavnik. Razvite so samo tiste družbe, ki so uspele oblikovati posebne sisteme za pospešeno nastajanje in uporabo novega znanja, zato povečujejo vlaganja v izobraževanje in usposabljanje, investirajo družbeni kapital, v »mesta znanosti« (ne v razne »Cucuricu Citys« ali »po naši: Pretlova brda«), in v razvojne centre, tej globalni strategiji tehnološkega razvoja pa podrejšo ne samo sisteme nagrajevanja, davčno politiko in zaposlovanje – temveč celo družbenoekonomske odnose. Kristalno jasno je namreč, da ni mogoč razvoj družbenoekonomskih odnosov, ne socialističnih ne kapitalističnih, zunaj povratne zveze z razvojem materialne osnove: brez razvoja le-te je razvoj odnosov zidanje v oblakih, vroč zrak, kot bi dejal J. Stanovnik.

Med navedenimi cilji pri spreminjanju ustave pa niso znanje, tehnološki razvoj, razvoj proizvodnih sil, ustvarjalnost, itd., omenjeni niti z eno besedo. Še več, nobeden od omenjenih pojmov ni niti enkrat uporabljen na ostalih 14 straneh teksta, ki razčlenjuje smeri spreminjanja – ne v tistem delu predlaganih sprememb, ki jih je izzvalo spreminjanje zvezne ustave – ne v tistem delu, kjer spremembe načrtujemo sami. In to se mi zdi pošteno – kajti natančna analiza predlaganih sprememb kaže, da se položaj profesionalnega znanja, ustvarjalnosti, inteligence, zasebne iniciative itd. (pa tudi Slovenije v Jugoslaviji!) z uveljavitvijo teh sprememb ne bo izboljšal – prej poslabšal. Kajti če je točna ocena, da je naša kriza predvsem posledica tehnološkega zaostajanja, zastoja v razvoju proizvodnih sil (to pa je danes predvsem profesionalno znanje), potem nas načrtovane spremembe iz te krize še ne vodijo.

Vse to nas seveda vrača k osrednjemu, ključnemu vprašanju: kje, v čem, v katerih potezah so družbenosistemski vzvodi za spodbuditev razvoja Slovenije v naslednjem desetletju? Če že spreminjamo ustavo, če smo že sprožili ta proces, ki bo, kot kaže, povzročil več sporov kot pa rešil problemov – kaj bi morali spremeniti, da bi se odprla stezica razvoja iz tega cepetajočega dogajanja? »Recepta« seveda nimam, ponujam pa naslednje teze v razmislek:

Prvič, redefinirati je treba karakter in sistem upravljanja družbene lastnine. Lastnina, taka ali drugačna, je družben odnos. Družbena lastnina je abstrakten pojem, lastnina je vselej na določen način kapitalizirana in vse dokler ne bomo znali operacionalizirati tega »lastništva«, torej odgovornosti za upravljanje z njo, za ohranjanje in rast njene vrednosti, nam bodo podjetja samo institucije, »v katerih delovni ljudje združujejo delo in uresničujejo pravico do dela s sredstvi, ki so družbena lastnina« – ne pa produkcijski organizmi. Kardeljevsko-albrehtovsko opredelitev tozda kot »interesnega združenja« je treba razviti dalje, v produkcijsko organizacijo in v odgovornost, osebno in kolektivno, upravljanja z zaupanimi (uporabljanimi, investiranimi) družbenimi sredstvi.

Drugič, v osnovi je treba spremeniti sedanji sistem zaposlovanja, ki je na temelju »lastništva delovnega mesta« (tega celo kupujemo in prodajamo, kar je popoln socialistični anahronizem) rezultiral v monopol, ta pa je vodil v triumf mediokritete. Odpreti je treba organizirano konkurenco za vsako

delovno mesto, priznati je treba tehnološke presežke, poslovnim strukturam (podružbljenim, kontroliranim itd.) dati pravico neprestanega izločanja podpovprečnih, ki so danes stroškovni in upravljalški balast sleherne delovne organizacije, še bolj sleherne institucije – inštituta, zavoda, strokovne službe itd. Sisteme nagrajevanja in davčenja je treba od sedanjih eksponencialnih spremeniti v »S« krivulje, kar pomeni, da v določenem obsegu pospešujejo dohodek in uspešnost, zavirajo (korigirajo) pa ga šele v ekstremnih primerih, kjer bi nadaljnja stimulacija vodila v neupravičeno koncentracijo in razslojevanje.

Tretjič, sistematično je treba povečevati vlaganje v izobraževanje (zlasti v podiplomski študij), v usposabljanje in prekvalificiranje, v raziskovalno dejavnost, v informacijske sisteme in mednarodno znanstveno in strokovno sodelovanje in povezovanje. Strokovnjake je treba razumeti kot nacionalno bogastvo, kot adut v vse bolj krvavi igri razvoja. Dati jim je treba priložnost, da od začetka svojega dela pa do dozorelosti 3–5 kratno povečajo svoje dohodke – kar pa je le druga stran tega, da se jim 5–10 kratno povečajo obveznosti, zahtevnost delovnih mest in odgovornost.

Četrtič, drugače je treba opredeliti položaj in medsebojno odgovornost posameznih republik, tudi Slovenije, v Jugoslaviji. Ekonomsko in razvojno je nevzdržna teza, da morajo imeti republike z 20–25% zaposlenega prebivalstva enak družbeni standard kot regije s 35–45% zaposlenostjo. To na eni strani ukinja motive za delo, katerega skrajni družbeni cilj je prav družbeni standard (kvaliteta življenja), na drugi strani, konkretno v Sloveniji, pa to že vodi v izčrpanost energetskih, prirodnih in človeških resursov. Če bo Slovenija hotela ohraniti svoje razvojne možnosti, bo morala omejiti financiranje standarda v drugih regijah na razumno mero in povečati reinvesticije v svoje lastno okolje, šolstvo, zdravstvo, kulturo, znanost – predvsem pa v sprotno obnavljanje proizvodne opreme. Mislim, da sedanja situacija, za katero je značilno nenormalno in nevzdržno naraščanje zunajproračunske obremenitve Slovenije (kurzne razlike, prevzemanje odplačevanja posojil, ki so jih porabili drugi, ali roparsko, fikretovsko prerazporejanje dohodka itd.) že zahteva, da v naši ustavi prejmemo člen približno naslednje vsebine:

»Skupščina SR Slovenije sprejme vsako leto ekonomsko, izobrazbeno, kadrovsko in ekološko bilanco razvoja v preteklem letu in oblikuje platformo oz. določi zgornjo mejo še dopustne zunajproračunske obremenitve slovenskega gospodarstva za naslednje leto.«

To so samo nekatera vprašanja, ki bi jih po mojem mnenju morali še dodatno odpreti in razčistiti v demokratični razpravi o spremembi slovenske ustave. Med tistimi, ki so že odprta, pa bi rad povsem na kratko opozoril na nekatera spolzka mesta, na katerih nam lahko zdrsne.

Prvič, formulacijo »odpraviti možnost, da se samoupravna interesna skupnost ustanovi z zakonom« (tč. 4), razumeti v kontekstu zahteve, da pa je treba oblike in vsebino tega samoorganiziranja določiti s pozitivno zakonodajo, sicer se bo sedanje gobasto tkivo razraščalo dalje. Ali pa samoupravno interesno samoorganiziranje omejiti na upravljanje s sredstvi, ki so dejansko združena po tej poti, torej samoupravno, prostovoljno. (Genetska napaka sedanjih sisov je, da samoupravno razpolagajo s sredstvi, ki jih zbere »država« s prispevki).

Drugič, neokusno postaja obravnavanje socialistične države, formirane po vseh kompliciranih delegatskih mehanizmih, kot odtujene, razredne

države. Za večnimi napadi na državo se največkrat skriva pridobivanje manevrskega prostora za »samoupravne manipulacije«. Po mojem bo treba okrepiti državo kot nosilko pravnega reda in civilne organiziranosti tako nasproti nekaterim odtujenim samoupravnim monopolom in lobbyjem kot nasproti nekaterim političnim fevdom in nekontrolirani koncentraciji oblasti.

Tretjič, ideja in operacionalizacija »izjemnega dohodka« je v popolnem nasprotju z idejo ekonomske logike in uveljavljanja trga. V ekonomski osnovi te ideje je zahteva po priznavanju vsakršnih specifičnih proizvodnih stroškov – torej dokončna izključitev konkurence. Najdlje na sledi te »ne-ekonomske ekonomije« doslej je izjava direktorja Feroniklja iz Glogovca tov. Xhemsita Duriqija, ki je (navajam po zapisu v Delu z dne 9. 9. 1987) izjavil, da so ekonomskih težav njegovega podjetja krivi kupci, ki vztrajajo pri kupovanju nekajkrat cenejšega niklja iz tujine, čeprav niti ni zmeraj boljši (!!). V političnem ozadju te ideje o »izjemnem dohodku« pa je legalizacija ropa dohodka bolj uspešnim – kajti v naših razmerah bo vselej moč dokazati, da so uspešnejši bolj uspešni zaradi izjemnih okoliščin – pa čeprav je ta izjemnost samo v tem, da imajo krajše priimke.

Grenak nasmeh, ne komentar, pa zasluži pitijevska formulacija o neposrednih volitvah. Zdi se mi, da nam bo v tej točki, v razpravah o kandidacijskem postopku in volilnem sistemu, to zimo uspelo dokazati, da Iliade ni napisal Homer, temveč neki drug Grk istega imena. Mislim, da tiha večina »Slovencev pričakuje neposredne volitve in nesmiselno bi bilo čakati, da jih prične »glasno zahtevati«.

Torej, cirkus bo. Slovenija je na razpotju med lastno politično pametjo, ki ji svetuje pot v pospešen tehnološki razvoj ob zadostnih socio-političnih varovalkah in tamponih, hkrati pa nas naša politična nemoč pušča v plen furijam razvojnih megalomanij bratskih okolij, ki so tako silovita in nenasitna, da pred njimi že poka lak civilizacijskega reda. Vendar je o tem težko razpravljati. Bojim se, da bomo storili tako kot doslej: o tem bomo razpravljali tako, da ne bomo vedeli, da razpravljamo o tem, položaj pa se bo še slabšal.

Predlog sprememb ustave torej razkriva težave, v katerih se je znašlo naše Predsedstvo: v krizi, ki zahteva temeljito gospodarsko reformo, spremembo ekonomskega in političnega sistema ter kadrovske politike, mora zaradi »višjih ciljev« (čuvanje federalizma, pa naj to Slovenijo stane, kolikor že hočejo drugi) predlagati take spremembe, ki ne bodo spremenile ničesar bistvenega. In tega se Predsedstvo ali vsaj del njega dobro zaveda.

Ljubljana, 14. 9. 1987